

- José Aragüés Aldaz: *Ramon Llull y la literatura ejemplar*. Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2016. 205 pàgs. ISBN 978-84-9717-469-5.

Avui dia, seixanta anys després dels pioners estudis de Jordi Rubió i Balaguer, la bibliografia sobre el que ell anomenà «l'expressió literària» en Ramon Llull és remarcablement extensa. No pot sorprendre que la narrativa, i en concret les formes breus de caire narratiu, hagin atret una part important de l'atenció que els estudiosos han prestat a aquest sector de l'obra de l'escriptor mallorquí. No debades l'*exemplum*, el relat breu, fou un dels gèneres didàctics més apreciats i cultivats per Llull, des dels inicis de la seva carrera fins ben entrada la seva etapa de maduresa. Malgrat la profusió d'estudis que se n'han ocupat durant els darrers anys, el llibre que ressenyem constitueix una aportació de primer nivell al tema, sobretot perquè ofereix la primera anàlisi panoràmica del conjunt de la narrativa breu lul·liana. En aquest sentit, la monografia d'Aragüés es pot posar al costat de *Der Dialog bei Ramon Llull* de Roger Friedlein (Tübingen: Max Niemeyer, 2004), atès que, d'una banda, descriu les característiques principals dels relats breus lul·lians i posa en relleu les seves singularitats en relació amb la tradició, i de l'altra, ressegueix de forma diacrònica el desplegament i l'evolució del gènere en les diverses etapes de la producció intel·lectual de Llull. Si el treball de Friedlein ens va descobrir que el corpus de diàlegs de Llull era un dels més extensos i rellevants de la literatura medieval europea, el llibre d'Aragüés ens brinda la possibilitat de conèixer amb molt més de detall i des d'una perspectiva global la fesomia de la literatura exemplar lul·liana, que també constitueix un dels desenvolupaments medievals més notables i singulars del gènere.

Tal com l'autor explica al prefaci, la monografia es construeix sobre la base d'una sèrie d'articles i treballs que ha anat publicant els darrers anys en

diverses miscel·lànies i revistes. Així, Aragüés ha ajuntat i teixit diverses peces independents –estudis parcials sobre el *Llibre de meravelles*, l'*Arbre exemplifical*, els miracles marians, etc.– i les ha integrat en un nou conjunt que també ha permès d'ordenar-les, recompondre-les, dilatar-les una mica quan ha estat necessari, i afegir-ne d'altres d'inèdites –almenys els capítols dedicats als primers textos de Llull, al *Blaquerna*, al *Llibre de les bèsties* i a l'obra tardana. També al prefaci Aragüés assenyala que les dues parts que formen el volum es poden llegir com dos assaigs complementaris. El primer es nodreix en bona part dels dos primers articles que l'estudiós publicà sobre la qüestió a finals dels anys noranta del s. XX, tot i que òbviament en aquest nou context les reflexions de l'autor s'han pogut ampliar i s'han beneficiat d'un coneixement més extens i pregon de la producció exemplar lul·liana. Aragüés insereix els relats breus lul·lians en els «contextos» teòrics i pràctics de l'època (cap. 1); en descriu el seus «fonaments teòrics», proporcionats, com no podia ser de cap altra manera, per l'Art (cap. 2); ressegueix la creació d'una «matèria exemplar», d'un corpus nou d'exemples (cap. 3); en detecta les seves «formes» principals, fixant-se especialment en els tipus d'exemples que Llull prefereix i en la terminologia que fa servir per identificar-los i definir-los (cap. 4); i finalment, n'analitza els contextos discursius en què apareixen (cap. 5).

En canvi, la segona part comprèn els treballs que Aragüés ha publicat darrerament i ofereix una anàlisi diacrònica que permet observar l'evolució del corpus, les seves metamorfosis –que l'autor ja enuncia al final del cap. 5– i les diverses propostes lul·lianes, que passen per diverses fases. Així, al cap. 6 Aragüés aborda les primeres manifestacions de la literatura analògica lul·liana, que en un primer moment es limiten al símil però que, sobretot a partir de la distinció dels *Començaments de medicina* (1274–1283) dedicada a la metàfora, adquireixen una complexa densitat intel·lectual i unes profundes implicacions intel·lectives, relacionades amb «l'exemplarisme diví» que Llull beu de la reflexió teològica. Els següents capítols (7–10) estan dedicats a les obres de la fase quaternària, començant pel *Blaquerna* i continuant pel *Llibre de meravelles* i el *Llibre de les bèsties*, que és analitzat a part. És sobretot en el marc del *Llibre de meravelles* que la literatura exemplar lul·liana adquireix un relleu i una originalitat remarcables, atès que el relat breu de caràcter analògic constitueix el nucli del diàleg que els personatges de la novel·la estableixen i el vehicle principal de l'ensenyament que s'hi transmet. Al capítol 8, arran de l'anàlisi del «Llibre de l'Ave Maria», que forma part del *Blaquerna*, Aragüés també tracta el que ell denomina la «creació del miracle fictici» marià. Al capítol 11 l'autor estudia en detall els «recontaments» de l'*Arbre*

exemplifical i el nou context literari i comunicatiu que aquesta obra subministra al gènere. El capítol 12 està consagrat a la teoria i a la pràctica de l'exemple exposats a la *Retòrica nova*, mentre que finalment al darrer Aragüés proposa una breu anàlisi del paper de l'exemple en les obres de la darrera etapa de Llull, en què destaquen sobretot els tractats homilètics.

Certament, les dues parts es complementen a la perfecció, es retroalimenten i aconsegueixen proporcionar una visió coherent i unitària del corpus exemplar lul·lià. En la primera sovint es descriuen de forma general o teòrica moltes de les característiques i de les aportacions de la literatura exemplar de Llull que, més tard, en els capítols corresponents de la segona, s'il·lustraran i s'exemplificaran de forma més concreta. Així, de fet des de la «Introducció», que ofereix un avançament dels principals arguments del llibre, Aragüés enuncia algunes de les singularitats més rellevants del corpus lul·lià. En primer lloc, en l'obra lul·liana l'estudiós detecta una convergència inusual i creativa de «literatura exemplar» i «exemplarisme diví». La primera s'adreça a un públic indocte i és especialment útil als predicadors o a qualsevol escriptor que vulgui amenitzar els seus textos amb relats breus fàcils de comprendre; el segon es desenvolupa en el discurs teològic i requereix un lector format, capaç d'entendre subtilitats d'un elevat grau intel·lectual. Segons Aragüés, es tracta de dos espais que conflueixen poc sovint. Per això és extraordinari que en l'obra de Llull, sobretot a causa de les exigències metodològiques de l'Art i de la seva voluntat de difondre-la entre tota mena de públics, incloses les classes laiques, sí que ho facin. Per a Llull, i especialment en obres com el *Llibre de meravelles* o l'*Arbre exemplifical*, l'exemple no serà un mer vehicle per orientar la conducta moral dels lectors, ni el símil o l'analogia, un simple recurs per il·luminar el sentit d'una explicació o un concepte teòrics, sinó un mètode «heurístic» (p. 50–51) per revelar les correspondències i les semblances que s'estableixen entre els diferents nivells de l'escala de l'ésser i que, en darrera instància, han de permetre l'home conèixer l'estructura de l'univers i els atributs del seu creador. Per això, sovint la literatura exemplar lul·liana transcendeix la triple funció que la tradició retòrica atribuïa a l'*exemplum*—recurs persuasiu, instrument didàctic que il·lustra un concepte abstracte i ornament del discurs— i es converteix més aviat en un vehicle intel·lectiu.

D'altra banda, Aragüés s'interessa molt especialment per les diverses formes que adquireixen els relats lul·lians. En la major part dels capítols suara esmentats l'estudiós analitza detingudament les diverses propostes lul·lianes i els diversos graus de reformulació i transgressió de la tradició. En aquest sentit, Aragüés mostra que el corpus exemplar de Llull presenta

diferents nivells de compromís entre el respecte i la contravenció dels trets habituals del gènere. En primer lloc, una de les característiques més evidents dels relats breus lul·lians és la seva clara preferència per la ficció i el gran desinterès que exhibeix per l'exemple verídic. Aquest tret ja havia estat prou remarcat en la bibliografia anterior, sobretot en els treballs de Lola Badia, però ara Aragüés n'ofereix un balanç sistemàtic i també el valora en terrenys on fins ara no havia estat prou explorat, sobretot en el miracle marià. Llull era conscient de la rellevància que l'hagiografia i els exemples de base històrica havien assolit en la literatura parenètica del seu temps, cosa que s'observa, per exemple, en les «concessions» (p. 173–174) que introdueix en la *Retòrica nova*. Però, en canvi, a la pràctica s'observa un clar «oblit de la història» (p. 68–71) i un conspicu conreu de «l'exemple versemblant» (p. 71–72), segurament la forma que més abunda en la producció exemplar del beat. El rebuig de la historicitat també s'observa en els relats de caràcter marià. Aragüés hi detecta una veritable transgressió del gènere, atès que en els reculls de miracles tradicionals l'exhibició de la veracitat de la història n'és un tret essencial. La preferència pel relat versemblant deriva, és clar, de la necessitat de Llull de crear exemples *ad hoc* que s'ajustin als seus objectius didàctics i evangelitzadors, i el converteix en un dels autors més innovadors del seu temps.

Una altra de les formes tradicionals que Llull recicla és la faula. Com és ben sabut, Llull reaprofitava un conjunt de relats d'origen oriental, especialment al *Llibre de les bèsties*, l'argument del qual és deutor de textos com el *Kalila wa-Dimna*. Tot i així, Aragüés, partint dels estudis precedents, remarca la llibertat amb què Llull maneja les faules tradicionals i també la seva capacitat per inventar-se arguments originals que en conserven el to (p. 60–64, 73–74, 143–147). Ara bé, quan l'autor analitza algunes de les unitats de l'*Arbre exemplifical* (p. 166–167) es veu obligat a crear una nova etiqueta: «exemples artístics». Es tracta dels famosos relats –i també proverbis– en què Llull recorre a la personificació, el procediment propi de la faula, per animar una àmplia nòmina d'«éssers» presents en els primers catorze llibres de l'*Arbre de ciència*. Aragüés considera que aquests exemples artístics trenquen totalment amb els usos de la literatura exemplar tradicional i constitueixen la forma que il·lustra millor una altra de les característiques dels relats breus lul·lians que Aragüés més destaca: la seva irrealitat i el seu caràcter eminentment verbal. Tot i així, és una llàstima que l'estudiós no els analitzi amb una mica més de deteniment –al final només hi dedica dues pàgines– i, potser, que no explori les concomitàncies que es podrien trobar amb certs textos més o menys coetanis que també exploten les possibilitats

analògiques i al·legòriques de la literatura enciclopèdica mitjançant l'ús de la personificació.

En darrer lloc, al llarg de tota la monografia sobresurt contínuament la dimensió metaliterària de la producció narrativa de Lull. Aragüés parla sovint de la «virtualitat» dels relats breus lul·lians: bona part dels textos analitzats tenen com a objectiu mostrar les possibilitats inesgotables d'un mètode de creació d'exemples que ha d'habilitar el lector a «trobar» (*invenire*) el relat que més convingui a les seves necessitats expressives. Així, al llarg del seu viatge Fèlix no només aprèn quina és l'estructura de la creació i quins són els atributs de Déu, sinó que de forma paral·lela transita pels exigents «camins de l'exemplaritat» i acaba esdevenint un narrador expert. La virtut del llibre d'Aragüés és que forneix als lectors interessats en l'obra del beat una completa guia dels «camins de l'exemplaritat» lul·liana i ofereix una brillant descodificació de la poètica de l'*exemplum* lul·lià i de les seves destacades singularitats. ■

- Francesc Tous Prieto, Universitat de Girona, Institut de Llengua i Cultura Catalanes, Plaça Ferrater Mora, 1, E-17004 Girona, <francesc.tous@udg.edu>.